

CENZURA ÎN IMPERIUL HABSBURGIC ȘI ÎN BANAT LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1848

Ciprian GLĂVAN

Muzeul Banatului Timișoara

Primul ziar, în sensul modern al cuvântului, „*Relation aller fürnemmen und gedenckwürdigen Historien*”, a apărut la Strasbourg în toamna anului 1605, fiind editat de Johann Carolus. Apariția acestui ziar marchează începutul unei adevărate revoluții în acest domeniu. Ținând cont de interesul suscitât de acest nou mediu de comunicare, el va cunoaște o dezvoltare spectaculoasă¹.

Supravegherea presei de către autorități a îmbrăcat de-a lungul timpului diverse forme și a avut o intensitate variabilă. În Imperiul habsburgic, până la 1848, s-a aplicat sistemul preventiv, care presupunea ca materialele ce urmau să fie tipărite să fie supuse controlului autorităților competente înainte de a fi date spre publicare.

Iosif al II-lea, care a cunoscut domeniul tipografiei încă din perioada adolescenței, a elaborat după preluarea puterii așa-numitele „Grund-Regeln”, pe baza cărora Comisia Imperială de Cenzură a elaborat instrucțiuni pentru toate țările Coroanei. De pe urma reformelor introduse în acest domeniu în timpul domniei lui Iosif al II-lea au profitat în primul rând tipografiile și comerțul cu cărți. Principalul beneficiar în acest sens a fost tipograful vienez Johann Thomas von Trattner, care pe lângă faptul că posedea cea mai mare librărie și tipografie de cărți din Viena, a deschis sau a obținut concesiunea de a deschide filiale în mai multe orașe ale monarhiei: Praga, Brno, Innsbruck, Trieste, Zagreb, Linz, Graz, Klagenfurt, Ljubliana, Bratislava, Győr, Sibiu sau Timișoara. În ceea ce privește ziarele, Iosif al II-lea a încurajat fondarea de noi ziare și în acest context s-a înregistrat la nivelul Imperiului o creștere a numărului de ziare și reviste în timpul domniei sale. Foarte puține dintre acestea abordau subiecte politice și atunci când o făceau reproduceau texte din alte ziare². Suveranul nu își dorea însă un ziar oficial al Curții, respingând în acest sens oferta de preluare în 1787 a ziarului „*Wiener Zeitung*”. Chiar dacă înștiințările oficiale trebuiau să apară mai întâi în „*Wiener Zeitung*”, acesta rămânea doar un organ de presă oficial și privilegiat, dar nu ziarul oficial al Curții vieneze.

Acum apar și primele biblioteci cu împrumut. Singura condiție pe care trebuiau să o respecte era aceea că toate cărțile oferite spre împrumut trebuiau mai întâi aprobate de cenzură. Prin ordonanța privind cenzura din 1781, cenzura a fost abordată într-un mod ceva mai permisiv, ceea ce a permis o creștere rapidă a numărului produselor tipărite și din acest motiv această ordonanță s-a bucurat de o primire favorabilă din partea reprezentanților iluminismului. Pe de altă parte însă, această deschidere a permis și apariția multor broșuri de calitate îndoielnică, care nu corespundeau așteptărilor lui Iosif al II-lea sau ale inițiatorilor ordonanței. Ca o măsură de combatere a acestui fenomen, Iosif al II-lea a intenționat să introducă o cauțiune de 6 ducăți, pe care trebuia să o plătească editorul fiecărei broșuri. La sfatul consilierilor săi, a renunțat la această inițiativă și s-a mulțumit cu aplicarea notei cenzurii „*typum non meretur*” pe broșurile lipsite de valoare, ceea ce a pus capăt acestui fenomen³.

¹ Böning 2008, pp. 290-291

² Olechowski 2004, p. 97

³ Wilke 2000, p. 133

Prin ordonanța privind cenzura din 1787 a avut loc o nouă liberalizare în acest domeniu, dar această măsură nu s-a aplicat și în cazul ziarelor sau al broșurilor, care au fost supuse unui impozit special, așa-numitul „*Zeitungsstempel*”, ceea ce a adus la un recul în ceea ce privește dezvoltarea presei. Această rezoluție adoptată spre sfârșitul domniei sale se încadrează mai degrabă în spiritul perioadei, care a urmat după moartea lui Iosif al II-lea, când libertatea presei era văzută ca o amenințare la adresa statului.

Noul împărat Leopold al II-lea fusese crescut în același spirit ca și fratele său Iosif, dar se confrunta cu o situație dificilă în interiorul Imperiului, astfel că din punct de vedere al legislației presei a revenit în linii mari la situația existentă în 1764⁴. În acest context nefavorabil pentru libertatea presei, biserica a încercat să exercite o influență asupra politicii statale de cenzură. Dacă din punct de vedere organizatoric noul împărat a menținut sistemul iosefin de cenzură, din punct de vedere al conținutului cenzura a devenit mai dură. Problemele legate de cenzură au fost subordonate unei comisii a Camerei Aulice, coordonată de Înalțul Cancelar Kolowrat. O altă măsură era menită să combată practica unor editori care se sustrăgeau măsurilor restrictive introduse începând cu anul 1789, prin adăugarea unor foi suplimentare ziarelor, după ce acestea trecuseră prin filtrul cenzurii. Astfel, prin măsura luată la 21 august 1790 s-a interzis apariția oricărei foi suplimentare care nu fusese cenzurată⁵. A fost emisă și o instrucțiune specială pentru cenzura publicațiilor din partea maghiară a Imperiului, probabil prima de acest fel. Redactorilor le-a fost interzis să comenteze știrile și orice articol care ar fi putut afecta poziția Guvernului sau a monarhului. Erau interzise de asemenea exprimarea de opinii depreciative privind religia creștină sau îndemnuri la ură față de alte națiuni. În ceea ce privește știrile despre Revoluții și alte evenimente similare, acestea urmau să se limiteze la reproducerea celor apărute în „*Wiener Zeitung*”.⁶

Împăratul Francisc al II-lea a urmat în linii mari politica de cenzură aplicată în timpul domniei tatălui său, dar în ceea ce privește presa, cenzura a devenit și mai restrictivă decât în perioada anterioară. S-a reînnoit interdicția de a prelua din ziarele străine orice fel de știre care ar fi putut afecta ordinea și stabilitatea internă. În paralel cu aceasta, au fost interzise pe teritoriul Imperiului habsburgic o serie de ziare străine cum ar fi „*Straßburger Kourier*” sau „*Allgemeine Zeitung*” din Jena.

În acest context, la 22 februarie 1795 a fost emisă prin intermediul unui decret imperial o nouă lege privind cenzura. Aceasta lua locul celei din 1781 și a fost principala bază legală pentru cenzură pentru mai bine de jumătate de secol. Această ordonanță privind cenzura era fără precedent prin conținutul și minuțiozitatea prevederilor ei restrictive. Ea urma să fie publicată de toate oficiile locale și fiecare persoană, care avea de-a face cu cenzura prin natura muncii sale, urma să își achiziționeze această ordonanță și să o respecte fără excepție. Oficiilor de cenzură li se cerea să efectueze o cercetare exactă și neutră și să aplice pedepsele prevăzute de lege fără nici o excepție⁷. Doar oficiul de cenzură urma să intre în contact direct cu autorii și editorii, în vreme ce identitatea cenzorilor trebuia să rămână necunoscută acestora. În cazul în care aceasta era dezvăluită, erau interzise cu strictețe orice fel de intervenții directe pe lângă acesta⁸. Această ordonanță nu cuprindea în mod explicit o listă cu publicații interzise sau permise, ci își propunea în primul rând să regleze desfășurarea uzuală a procesului de cenzură. Nici o pagină nu urma să fie tipărită

⁴ Hoke 1996, p. 277

⁵ Olechowski 2004, p. 108

⁶ Olechowski 2004, p. 108

⁷ *ZensurOrdnung 1795, Einleitungspatent*

⁸ *ZensurOrdnung 1795, § 7, 17f*

fiară a fi obținut în prealabil acceptul oficiului de cenzură⁹. Era interzisă publicarea în afara țării a unui manuscris care nu obținuse acceptul unui oficiu de cenzură din Imperiu¹⁰.

Întregul mecanism al politicii de cenzură a fost perfecționat prin implicarea poliției în acest proces. Odată cu înființarea „*Polizei- und Zensurhofstelle*” în anul 1801, s-a desăvârșit procesul de transformare a cenzurii dintr-o instituție cu atribuții de politică culturală într-una cu funcție polițienească¹¹. Prin aceasta, reforma organizatorică a cenzurii a fost încheiată pentru un timp, dar cenzura a fost în continuare înăsprită în ceea ce privește conținutul cărților sau al publicațiilor. Pe lângă faptul că un număr destul de mare de publicații au primit cel mai greu atribut, „*damnatur*”, în 1804 a avut loc o acțiune de recenzurare în cadrul căreia un număr de 2.500 de cărți, permise până atunci, au fost interzise¹². În aceste condiții, la 25 de ani de la legea iosefină privind cenzura, libertatea presei era mult restrânsă, fiind supusă unui control polițienesc strict.

O oarecare ameliorare a acestei situații a avut loc în 1810. Două argumente au cântărit greu în luarea acestei decizii de relativă relaxare a cenzurii:

- reluarea activității cenzurii austriece după absența ei în timpul ocupației franceze a Vienei nu a fost primită favorabil;
- în condițiile în care Napoleon a reintrodus în 1810 cenzura în Franța, exista oportunitatea ca Austria să pară mai liberală decât Franța¹³.

Regulile privind cenzura din 1810 nu au fost făcute publice sau promulgate, constituind doar un document intern referitor la aplicarea viitoare a cenzurii. Acest document nu a luat locul ordonanței privind cenzura din 1795, ci doar a completat-o¹⁴. Chiar dacă era scrisă într-un alt limbaj decât legea din 1795 și în aparență avea prevederi mai liberale decât aceasta, acestea puteau fi interpretate într-un mod conservativ, atunci când o cerea contextul politic intern sau extern.

În partea maghiară a Imperiului cenzura a urmat până la 1848 sistemul preventiv. Ea nu era aplicată însă cu atâta rigurozitate ca și în partea austriacă a Imperiului. Preocupări privind libertatea presei au existat aici și în perioada anterioară revoluției, dar acest deziderat s-a materializat doar în timpul acesteia.

În perioada în care Banatul s-a aflat sub administrare austriacă directă, problemele legate de cenzură erau subordonate Administrației Țării Banatului. Cenzorul era superiorul iezuit Ernst Neumann. După dizolvarea ordinului, de acest aspect se ocupa consiliul orășenesc, care numea un funcționar drept cenzor. Această responsabilitate a fost preluată începând cu anul 1789 de către directorul gimnaziului piarist, după ce ordinul piarist se mutase de la Sântana la Timișoara cu un an mai devreme. Tradiția care prevedea ca directorul gimnaziului piarist să fie și cenzor s-a păstrat până în 1848.

Legea privind cenzura emisă de Curtea de la Viena pe 14 septembrie 1810 a fost introdusă și în Ungaria, deoarece se dorea funcționarea ei după aceleași principii atât în partea austriacă, cât și în cea ungară a Imperiului. Piaristii sprijineau cauza națională maghiară, lucru reflectat de altfel și în introducerea limbii maghiare ca limbă de predare pe lângă limba latină (1791). În acest spirit a fost aplicată legea de către cenzorul piarist, astfel că în perioada anterioară revoluției de la 1848 cenzura nu a fost atât de strictă în Banat precum în alte părți ale Imperiului.¹⁵

⁹ *ZensurOrdnung 1795*, § 4, 8

¹⁰ *ZensurOrdnung 1795*, § 10

¹¹ Olechowski 2004, p. 113

¹² Olechowski 2004, p. 114

¹³ Olechowski 2004, p. 117

¹⁴ *ZensurVorschrift 1810*, § 22

¹⁵ Berkeszi 1899, p. 43

Bibliografie:

- Berkeszi 1899 = István Berkeszi, *A temesvári könyvnyomdászat és hirlapirodalom története* în: *Történelmi és Régészeti Értesítő*, Timișoara, 1899
- Böning 2008 = Holger Böning, *Zeitung und Aufklärung*, în „400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext”, Edition Lumière, Bremen, 2008
- Hoke 1996 = Rudolf Hoke, *Österreichische und Deutsche Rechtsgeschichte*, Wien/Köln/Weimar, 1996
- Olechowski 2004 = Thomas Olechowski, *Die Entwicklung des Preßrechts in Österreich bis 1918. Ein Beitrag zur österreichischen Medienrechtsgeschichte*, MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2004
- Wilke 2000 = Jürgen Wilke, *Grundzüge der Medien- und Kommunikationsgeschichte. Von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*, Köln/Weimar/Wien, 2000
- ZensurOrdnung 1795
- ZensurVorschrift 1810

CENSORSHIP IN THE HABSBURG EMPIRE AND BANAT IN THE LATE 18TH CENTURY UNTIL 1848

(Abstract)

Iosif the 2nd elaborate, after he became the only king of the Hapsburg Empire, the so called „*Grund-Regeln*” for all the countries of the Empire. By order of censorship in 1781, it was raised in a somewhat more permissive, allowing a rapid increase in the number of printed products and therefore this ordinance has enjoyed a favorable reception from the representatives of the Enlightenment. So through the measurement from 21st of August 1790 was forbidden the printing of any newspaper without censorship. On 22nd of February 1795 was given another law about censorship.

Most of all in 1801 was has been established an institution called *Polizei- und Zensurhofstelle*” that had to deal only with censorship. In Banat was not the same like in the rest of the Empire but only until 1848.